

II. MEŞRUTİYET'TEN SONRA İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN KÜLTÜR POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE MİLLİ KÜTÜPHANELER PROJESİ: İZMİR VE KONYA MİLLİ KÜTÜPHANELERİ*

THE NATIONAL LIBRARIES PROJECT IN THE FRAMEWORK OF THE
CULTURAL POLICIES OF THE İTTİHAT AND TERAKKİ AFTER THE
SECOND CONSTITUTIONAL ERA: İZMİR AND KONYA NATIONAL
LIBRARIES

Nisa ÖKTEM**

Öz

İttihat ve Terakki'nin kütüphanecilik faaliyetleri dolayısıyla başlattığı, milli kütüphane adı verilen bir dizi şehir kütüphanesi kurulmuştur. Bu çalışmada, geliştirilen şehir kütüphanesi politikaları, basın ve yayına intikal etmiş gazete haberleri ve belgeler üzerinden değerlendirilerek söz konusu politikanın 1910'lu yıllardan 1920'li yıllara kadar olan serüveni incelenecektir. Milli kütüphane kavramı ilk defa İttihat ve Terakki döneminde kullanılmıştır. Bundan önce genellikle İstanbul merkezli olmak üzere umumi kütüphane adı altında bir milli kütüphane denilebilecek ve ülkede neşredilen kitapları derleme ve toplama görevini üstlenecek bir merkezi kurum oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu kurum Bayezit Devlet Kütüphanesi ile sınırlı kalmıştır. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu politikayı bütün Osmanlı şehirlerinin önde gelen merkezlerine yaygınlaştırmak amacıyla milli kütüphane adı altında bir dizi kütüphanenin kurulması için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerin sonucunda İzmir, Konya, Trabzon, Eskişehir gibi önemli kent merkezlerinde ilk defa milli kütüphane adıyla kütüphaneler kurulmuş ve bu çerçevede basına intikal eden haberlere göre 1910'lu yılların başından itibaren çeşitli basın organlarında milli kütüphanelere dair haberlerin yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu şehirlerde kütüphane kurma girişimlerinden sadece İzmir'deki başarılı olmuştur. 1912 senesinde kurulan İzmir Milli Kütüphanesi günümüze kadar gelmiştir. 1916 senesinde Konya'da kurulan milli kütüphane ise şimdiki Konya İl Halk Kütüphanesinin temelini oluşturmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kütüphanecilik, Türk kütüphaneciliği, milli kütüphane, umumi kütüphane, İttihat ve Terakki Cemiyeti

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün kuruluşunun 35. yılına özel olarak kaleme alınmıştır.

** Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul / Türkiye, nisa.oktem@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7862-1788

Abstract

The Union and Progress Party initiated a campaign for establishing public libraries throughout the Empire and a number of national libraries were founded in this context. In this study we examine these efforts that spanned a decade, from 1910s to 1920s, based on newspaper articles and official documents. The term of “national library” was first used during the UAP governments’ term. Previously there were attempts to establish a public library in Istanbul that could be considered a national library and would collect books and periodicals published all over the country; this resulted in the establishment of Bayezit State Library. The UAP tried to spread these kind of libraries to other urban centers and attempted to found public libraries under the name of national libraries. Thus, libraries were founded in İzmir, Konya, Trabzon and Eskişehir and news about these libraries are found in newspapers from 1910s onwards. From these attempts only the library in İzmir was completed successfully and the İzmir National Library, founded in 1912 is still active today. Similarly, the National Library established in Konya in 1916 has been the forerunner of modern Konya Provincial Public Library.

Keywords: librarianship, Turkish librarianship, national library, public library, Ittihat and Terakki

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren batıyı örnek almaya başlayan Osmanlı Devleti, yeni bir yapılanma süreci içerisine girmiş ve başta eğitim kurumları olmak üzere birçok alanda önemli sayılabilecek reform girişimlerinde bulunmuştur. Modernleşme kavramı içerisinde değerlendirilebilecek olan bu reform hareketlerinden eğitim kurumlarının vazgeçilmez bir parçası olan kütüphaneler de etkilenmiştir.

Yenileşme döneminde Osmanlı’da medreselerin eski önemini koruyamaması genellikle bu kurumların öğrencilerine hizmet eden vakıf kütüphanelerinin de önemini azaltmıştır. Cumhuriyet’in ilânı sonrasında vakıf kütüphaneleri, zengin ve değerli koleksiyonlarıyla sadece klasik İslâm ilimleri üzerine araştırma yapacak kimselerin başvurduğu kurumlar haline gelmiştir.¹

Uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı eğitim sistemi içerisinde topluma hizmet eden vakıf kütüphaneleri, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren işlevlerini yitirmiş ve bu kütüphanelerin yerini yeni tip kütüphaneler almaya başlamıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi’nde vakıf kurumları olarak kurulan kütüphaneler dışında, farklı kamu kurumları bünyesinde de kütüphanelerin kurulmaya başlandığı ve Osmanlı kütüphane kültürünün bu doğrultuda yeniden şekillendiği gözlenmektedir.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat ve Meşrutiyet’in ilânıyla birlikte ortaya çıkan yeni dünya görüşü, batıya kapı aralamış ve bu sayede hiçbir kuruma bağlı olmayan müstakil kütüphane kurumları oluşmaya başlamıştır.²

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı’nda yer alan eğitim alanındaki kimi genel hükümler, Türk kütüphaneciliği için de büyük bir değişime kapı aralamıştır. Sonraki yıllarda

1 İsmail, E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 3. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 613.

2 Selçuk Mülayim, “Osmanlı Kütüphanesi-i Umûmisi”, *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Prof. Dr. H. Örcün Barışta’ya Armağan (3-6 Mayıs 2006), yay. haz. Muhammet Görür, T.C. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara 2009, s. 529.

kütüphaneciliğimiz adına bu büyük değişimin en somut örneklerinden birisi 1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanacak olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olacaktır. 1826 yılında Evkaf-ı Hümâyün Nezareti kontrolünde olan kütüphanelerin yönetimini bu nizamname ile Maarif-i Umumiye Nezareti devralmıştır.³

Eğitimi bütün olarak ve tüm kurumlarıyla düzenleme amacına yönelik olarak hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Soysal'a göre 'çağdaşlaşma' girişimi gereği ve özde siyasal bir eğilimin ürünüdür.⁴ Bu durum da Türk kütüphaneciliğinde kendini göstermeye başlayan büyük evrimin temelinde siyasal eğilimin dolaylı olarak etkisi olduğunu göstermektedir. Vakıf kütüphaneleri döneminde kütüphanelerin hizmet alanları vakıf kurucusunun amaçlarına göre değişiklik göstermekle birlikte bazen dar bazen de geniş bir kesimde kalmaktaydı. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kütüphane hizmeti, vâkıfın kişisel etkinlik konusundan çıkıp devletin sorumluluk alanına girmiştir. Yani, bu nizamname ile devlet, kütüphane kurma hizmetini bir kamu görevi olarak kabul etmiş ve böylece Türk kütüphanelerinin vakfa dayalı geleneksel yapısı değişmiştir.⁵

1869 yılını izleyen dönemde Türk kütüphanecilik tarihimizi ilgilendiren bir diğer önemli girişim ise İstanbul'da bir 'Millet Kütüphanesi' yapımını gündeme getiren ve sonrasında 'Türk Ulusal Kütüphanesi'ni kurma gibi bir amacı olup olmadığı tartışmalı olan "*Münif Paşa Layihası*"dır. Bu layihanın tarihi 1870'lere dayandırılmaktadır.

Maarif Nezareti'nce 1881'de yürürlüğe konulan 'Kütüphanelerin Suret-i İdaresine İlişkin Talimatname' de Türk kütüphaneciliği alanındaki yenilik hareketlerine bir işarettir. 1882'de Bayezit'te kuruluş çalışmalarına başlanılan ve 1884'te açılan 'Kütüphane-i Umumi-i Osmani' ise kütüphanecilik tarihimizdeki en önemli girişimlerden biridir. Bu kütüphanenin, "*Münif Paşa Layihası*"ndaki 'Millet Kütüphanesi' kurulma fikrini bir derece olsun karşıladığı düşünülebilir. 1883-1895 yıllarını kapsayan süreçte İstanbul kütüphaneleri kataloglarının yayınlanması da kütüphane hizmetlerinde bir yenilik girişimi olarak gösterilebilir.

II. Meşrutiyet Dönemi, Türk Kütüphaneciliğini de toplumsal açıdan eğitim-kültür bağlamında etkileyen önemli bir dönüm noktasıdır. 2 Haziran 1889 tarihinde dört Mekteb-i Tıbbiye Şâhâne öğrencisi tarafından ilk olarak İttihâd-i Osmânî ismiyle kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1895 yılında cemiyetin oluşum sebeplerini içeren bir nizamname hazırlamış ve o dönemin siyasal sistemi içerisinde etkili bir unsur haline gelmiştir.⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk kütüphaneciliğini eğitim-kültür politikaları çerçevesinde ele almış ve bu konularda politikalar

3 Hüseyin Türkmen, "Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin Türk Kütüphanecilik Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, (İstanbul 12-15 Nisan 1999), der. Hidayet Yavuz Nuhoglu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, İstanbul 2001, s. 646.

4 Özer Soysal, "XIX. ve XX. Yüzyıllar Osmanlı Siyasal Yaşamının Kütüphane Kurumunu Etkileyen İki Olgusu", *VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1115.

5 Hüseyin Türkmen, "Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin Türk Kütüphanecilik Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 651.

6 M. Şükrü Hanoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *DİA*, XXIII, (2001), s.476.

geliştirmeye çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, toplumda ulus bilincini ve bu bilince dayalı toplumsal örgütlenmeyi/değişimi yaratmak için plan ve programlarında eğitim-kültür sahasının olmazsa olmazlarından olan kütüphane kurumuna da önemli işlevler yüklemiştir.⁷ Başlangıçta ‘Osmanlılık’ ilkesi ile yola çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1911 yılından sonraki programlarında ‘Milliyetçilik’ ilkesi egemen olmaya başlamış ve bu doğrultuda yineledikleri ‘milli kütüphane’ kurma önerisi ise bir kurum şeklinde somutlaşma olanağı bulamasa da kütüphanecilik yaşamında yeni bir akıma yol açmıştır.⁸

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle 1908 yılında yönetimi devralan İttihat ve Terakki Cemiyeti, siyasal programını oluştururken toplumsal örgütlenme kapsamında eğitim ve kültür sorunlarına da yer vermiştir. Cemiyet, toplumsal bir araç olarak gördükleri kütüphane kurumunu da toplumun her kesiminin istifade edebilmesi için daha planlı bir şekilde örgütlemek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur.⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda özellikle II. Meşrutiyet sonrasında devlet sisteminde meydana gelen yeni yapılanma dolayısıyla kütüphanecilik konusu da bu yeni görüşler doğrultusunda ele alınmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir programı çerçevesinde ilk defa milli kütüphaneler adı altında çeşitli kütüphaneler kurulma teşebbüsü başlatılmıştır.

Milli bir kütüphane kurulması, Osmanlı İmparatorluğu’nda yıllarca ihmal edilen ve çözüme ulaştırılması beklenen bir mesele haline gelmiştir. İlaydın’a göre milli kütüphane küçümsememesi gereken bir kıymet olup bir şeref müessesesi, bir seviye ölçüsüdür.¹⁰

Mevcut kütüphanelerin dağınık halde bulunması, gelir kaynaklarının sınırlı olması, çoğu kütüphanelerdeki kitapların çağdaş tasnif metotları ile sınıflandırılmaması dolayısıyla aranılan bir kitabın kolay bulunamaması ve binaların ve okuma tertibatının da genellikle eski ve noksan olması gibi sebepler milli bir kütüphaneye ne kadar muhtaç olduğunu göstermektedir.¹¹

II. Meşrutiyet’in ilanıyla canlanan Türk fikir hayatı konuları arasında kütüphane sorunları da ele alınmaya başlamıştır. Durumun saptanması amacıyla 1909 yılında Sadrazam Hüseyin Paşa’nın

7 Bülent Yılmaz, “Türk Kütüphaneciliğinde Siyaset Ögesi”, *Kütüphaneciliğin Destanı: Uluslararası Sempozyumu 21-24 Ekim 2004, Ankara (Bildiriler)*, yay. haz. Sacit Aslantekin, Fahrettin Özdemirci, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih – Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara 2004, s. 320.

8 Özer Soysal, “XIX. ve XX. Yüzyıllar Osmanlı Siyasal Yaşamı’nın Kütüphane Kurumunu Etkileyen İki Olgusu”, 4 Temmuz 1917 yılında Tanin gazetesinde yayınlanan “*Milli Kütüphaneye Doğru*” isimli makalede, özellikle “*Türk*” ve “*Milli*” kavramlarını vurgulamak amacıyla milli kütüphane, milli hazine-i evrak (arşiv), milli musiki, milli filmcilik, milli coğrafya cemiyeti ve turizmle alakalı çeşitli kurumlar oluşturma çabalarının o dönem için önem arz ettiği dile getirilmektedir.

9 Hayrünisa Alp, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği (1923-1950)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003; Müşerref Avcı, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017, s. 67.

10 Hikmet İlaydın, “Milli Kütüphane Meselesi Dolayısıyla”, *Fikirler, İzmir Halkevi Kültür Dergisi*, 334, (1947), s. 1. Dünyada milli kütüphane örneklerine baktığımızda Osmanlı Devleti’nin ve devamında Türkiye’nin bu alanda oldukça geç kaldığı söylenebilir. Fransa’da Biblioteheque Nationale 1480, İngiltere’de British Museum 1753, ABD’de Library of Congress 1800, İtalya’da Biblioteca Nazionale 1804, Yunanistan’da Ulusal Kitaplık 1828’de kurulmuştur.

11 Hikmet İlaydın, “Milli Kütüphane Meselesi Dolayısıyla”, s. 4.

çağrısı üzerine, Mısır Nazırlar Meclisi ikinci kâtibi Ahmet Zeki Bey'den İstanbul kütüphaneleri hakkında bir rapor hazırlanması istenmiştir. Ahmet Zeki Bey, hazırladığı 96 maddelik raporunda, İstanbul'da birbirinden uzak yerlerde bulunan kütüphanelerin bir düzen içerisinde bir araya toplanması isteği ile milli kütüphane kurulmasının gerekliliğini dile getirmiştir.¹²

II. Meşrutiyet Dönemi öncesinde kütüphane politikaları genellikle İstanbul merkezli olarak planlanmıştır. Anadolu'da kütüphanelerin kurulup geliştirilmesiyle ilgili bütüncül bir politika eksikliği göze çarpmaktadır. II. Meşrutiyet'in bu alanda getirmiş olduğu en önemli yenilik ise İstanbul merkezinin dışına çıkarak kütüphane kurma faaliyet ve düşüncesinin Anadolu'ya da yaygınlaştırılması olmuştur. Bu bağlamda da İzmir başta olmak üzere Konya, Trabzon ve Eskişehir gibi önemli kent merkezlerinde de kütüphane kurma teşebbüslerinde bulunulmuştur.

İzmir Milli Kütüphanesi

Ekonomi, sanat ve kültür alanlarında İzmir'de aktif olan yabancılara karşı Türk kültürünü etkin kılmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1911 yılında Selanik'te gerçekleştirilen 4. Genel Kongresinde bir 'milli kütüphane' kurulması kararı almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçilik düşüncesi, kurmak istedikleri kütüphaneyi de bu kimlikle adlandırmalarında etken olmuştur. Aslında İstanbul dışında taşrada bir milli kütüphane kurulması fikri İzmir'le sınırlı olmamıştır. Çeşitli nedenlerle toplumda milli bir kütüphaneye duyulan gereksinim sonucu Anadolu'nun bazı kentlerinde 'milli kütüphane' niteliği taşımayan, bir halk kütüphanesi işlevi gören milli kütüphaneler kurulmaya başlamıştır. Bunlardan ilki 1912 senesinde İzmir ve Kayseri'de, 1917'de Eskişehir ve Konya'da, 1918'de Diyarbakır'da kurulmuştur.¹³ Bu çalışma kapsamında kullanılan gazete haberlerinde bu teşebbüslere yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili değerlendirmeler ilerleyen kısımlarda yapılacaktır. Bu hususta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapmış olduğu çalışmalardan bahseden bir makale *Anadolu (İzmir)* gazetesinde "Siyasiyyat: Milli Kütüphane-İttihad ve Terakki Cemiyetinin Hizmetleri." başlığı altında yayınlanmıştır.¹⁴ Bu makale, milli kütüphane kavramının basında ilk defa ifade edildiği çalışmalardan biri olarak dikkat çekmekte ve önem taşımaktadır. Makale, siyaset düşüncesinden bağımsız olarak kültür konularına değinmenin öneminden bahseden bir giriş paragrafı ile başlamaktadır. Makalede, inkılabın yalnız siyasi boyutu ile ele alınamayacağı, en yüksek inkılapların toplumu cehalet ve ataletten kurtarmaya matuf oldukları vurgulanmaktadır. Milletlerin ancak eğitimle yüksek bir toplum idealine kavuşabileceği, siyasi inkılabı yapanların bu inkılabı ancak kültürle kalkındırabilecekleri, Fransız İhtilalini yapanların da bu yolda kendilerini sevk ettikleri, ihtilalden

12 Leman Şenalp, "Türkiye Milli Kütüphanesi", *Anadolu Kütüphaneleri*, ed. Bülent Yılmaz, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2013, s. 407.; Müşerref Avcı, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, s. 67.

13 Leman Şenalp, "Türkiye Milli Kütüphanesi", s. 407; Günver Güneş, "Mütareke ve İşgal Yıllarında İzmir Milli Kütüphanesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/31, (2015), s. 159.

14 "Siyasiyyat: Milli Kütüphane", *Anadolu (İzmir)*, 2 Şubat 1912; akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, C 3, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 203.

sonra mektepler açarak sürekli bir gayret içerisinde vatandaşların kültürlerini geliştirmeye çabaladıkları dile getirilmektedir.

Yazının İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili faaliyetlerine ait kısmı; cemiyetin, kültürün toplumların kalkınmasındaki rolünü çok iyi kavradığını ve bütün çalışmaların Osmanlı memleketinde kültür ve bilginin yaygınlaşması üzerine sarf edilmesi gerektiğini vurgular; 10 Temmuz inkılabının, siyaseten toplumu kurtarmakla beraber kültür anlamında da yeni bir yol açtığını ifade eder.

Makalede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kültür politikaları çerçevesinde 5000 kadar mektep açtığı söylenmektedir. Yazının yazılış amacıyla ilgili paragrafta öncelikle milli kütüphanelerin kurulması ile ilgili olarak bir düşüncenin hangi esaslardan ortaya çıktığı ele alınmaktadır. Genellikle coğrafya kitapları ve seyahatname yazarların bir şehirle ilgili izlenimlerinde öncelikle cami, mektepler ve kütüphaneleri inceleyip tarif ettikleri vurgulandıktan sonra kütüphanelerin birinci sırada yer aldığı söylenir ve kütüphanelerin miktarını o milletin maarif ve medeniyetine dair esas olarak gördükleri belirtilir. Bir milletin medeniyet ve terakkisinin kütüphanelere dayandırılması düşüncesinin bu dönemde ifade edilmesi bakımından bu satırlar önemlidir.

Bu yazının kütüphanelerle ilgili kısmında kütüphaneler, ilmin merkezi ve membaa olarak vurgulanmaktadır. Makalede, "Araştırmacıların ortaya çıkardıkları gerçeklerin kitaplar aracılığıyla muhafazası ve nesilden nesile aktarılması ancak kütüphanelerle mümkün olur" görüşü ileri sürülür. Makaledeki dikkat çekici bir diğer husus ise ecdadın çok sayıda kütüphane meydana getirdiği en ufak kasabalarda bile birer kütüphane kurulmasının düşünüldüğünün üzerinde durulmasıdır. Uzun zamandır kütüphanelerin ihmal edildiği belirtildikten sonra asrın bir 'menba-i tettebbu' yani bir araştırma asrı olduğu ifade edilir ve eski kütüphanelerde birçok müteferrik eserin bulunduğu ve onların toplanarak bir külliye içerisinde muhafaza edilmesi gerektiği söylenir.

"Binaen-aleyh şimdi asrın ihtiyacına göre İslam ve garb kütübhanelerindeki kıymetdâr asarı bir yerde cem' itmeli ve millete avuç avuç saadet serpecek bir müessese meydana getirmelidir." Bu cümleler milli kütüphane kurma düşüncesinin en önemli işaretlerinden biridir. Makalede, batı ve doğu kitaplarının ayırt edilmeksizin hepsinin bu kütüphanede bulunması gerektiği belirtilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu makalede belirtilen kütüphanenin tesisi düşüncesinin, İzmirli taraflarından talep edilen kütüphane kurma projesinin bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Kurulacak kütüphanede bilimsel eserlerin derlenmesi ve toplanmasının çok zamana ihtiyaç göstereceği ifade edilmektedir. Kütüphane katalog ve fihristlerinin çok zor bir şekilde hazırlandığı ve bunların yayınlanmasının da 20-30 yıl kadar sürdüğü vurgulanarak öncelikli olarak katalog ve fihristlerin hazırlanmasının epey zaman alacağı söylenir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kütüphane kurma politikaları ile ilgili düşüncelerinin hayata geçirildiği ilk merkez İzmir'dir ve bu konuda İzmir şubesi merkez kurulu üyesi Kadızade İbrahim Refik Bey, İzmir'de milli kütüphane kurulması girişiminde bulunarak öncü olmuştur. Cemiyetin

İzmir sekreteri Talat Muşkara'dan yardım ve destek istemiş ve sonrasında kütüphaneye yardım için bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul Selçuk (Kemeraltı)'a bir gezi ve piyango çekilişi düzenlemiştir.¹⁵ Buna dair haber, 7 Eylül 1911 tarihinde Âhenk gazetesinde “*Kütüphane-i Milli İçün Piyango Tertib Olunuyor*” başlığıyla yayınlanmıştır.¹⁶ Bu yazıda, kütüphanenin bir milletin maddi ve manevi ilerleyişini temin eden en mühim vasıtalar arasında olduğu dile getirilmekte; İzmir'in kütüphane ihtiyacının giderilmesi için yapılan girişim anlatılmaktadır. Bu yazı sayesinde Kadızade İbrahim Refik Bey tarafından gerçekleştirilen maarifpervarene bu girişime halkın da iştirak etmesi sağlanmıştır.

1914 tarihinde “*İzmir Milli Kütüphane ve Sineması Nizamnamesi*” yayınlanmıştır. Avcı'ya göre yayınlanan nizamnamede dikkati çeken iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, nizamnamenin ilk maddelerindeki “*İzmir Milli Kütüphanesi*” kavramının yerine sonraki maddelerde “*Kütüphane-i Milli*” kavramının tercih edilmesidir. Böylelikle kütüphanenin aslında bir milli kütüphane olduğu vurgulanmaktadır. Dikkat çeken ikinci önemli husus ise piyango düzenlenmesinden kütüphaneye bina bulunmasına, kitap bağışından kütüphaneye kalıcı gelir sağlanmasına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kütüphane için atılan her türlü çalışmanın içerisinde yer almasıdır.¹⁷ Türk fikir dünyasının zenginleşmesinde eğitimin önemli rolü olduğuna inanan İttihat ve Terakki, ilk olarak kütüphaneleri bu iş için hem bir eğitim-propaganda vasıtası olarak kabul etmiş, hem de kuruluşuna katkıda bulunduğu ve adında milli kelimesini taşıyan kütüphanelerle benimsenen bu politikanın kalıcı ve somut ifadesini gerçekleştirmiştir.¹⁸

Kurucuları, daha evvel İzmir Milli Kütüphanesi'nin kuruluşunda yer aldığı bilinen kişilerden oluşan Teşvik-i Maarif Cemiyeti, hazırladığı “*Teşvik-i Maarif Cem'iyetinin Nizamname-i Esasisi*”nin ikinci maddesinde “*milli*” unvanıyla anılan kütüphanenin bundan böyle “*İslam Kütüphanesi*” namıyla yad edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁹ İttihat ve Terakki'nin Türkçülük görüşü doğrultusunda kurulmaya çalışılan ve büyük bir eksiklik olarak görülen “*Milli Kütüphane*” ancak Cumhuriyet'ten yıllar sonra kurulabilmiştir.²⁰

İzmir Milli Kütüphanesi'nin kuruluş serüveniyle ilgili literatürde yer alan önemli araştırmalar mevcuttur. İpek (1993), “*Tarih İçinde İzmir Milli Kütüphanesi*” ve Gürlek (2013), “*İzmir Milli Kütüphane*” başlıklı çalışmalarında İzmir'de kurulan ve milli unvanıyla anılan kütüphanenin kuruluşundan açılışına ve I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki işgal yıllarında ne vaziyette olduğuna dair, dönemin gazete haberlerinden de faydalanarak, detaylıca bilgiler vermektedirler.

15 Günver Güneş, “Mütareke ve İşgal Yıllarında İzmir Milli Kütüphanesi”, s. 159.

16 “Kütüphane-i Milli İçün Piyango Tertib Olunuyor”, *Ahenk*, 7 Eylül 1911; akt. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 200.

17 Müşerref Avcı, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, s. 71-72.

18 Tuba Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 65-66.

19 “Teşvik-i Maarif Cem'iyetinin Nizamname-i Esasisi”, *Ahenk*, 12 Mayıs 1920 (1336); akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 209-210.

20 Müşerref Avcı, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, s. 73-74.

Konya Milli Kütüphanesi

İttihat ve Terakki Dönemi'nin bir diğer önemli milli kütüphane kurma teşebbüsü ise Konya'da gerçekleşmiştir. Bu şehirde de “*milli*” unvanıyla bir kütüphane kurulması düşünülmüş; Vali Muammer Bey'in ilgi ve yardımlarıyla 1916'da Konya Türkocağı'nda “*Konya Milli Kütüphanesi*” hizmete açılmıştır.²¹

2 Ağustos 1917 tarihli *Türk Sözü* gazetesinde yayınlanan “*Konya Milli Kütüphanesi Nizamnamesi*”ne göre²² Konya Milli Kütüphanesi, diğer memalik-i müteaddidedeki umumi kütüphanelerin takip ettikleri yolu izleyerek maarife heveskar olan ve bütün ahaliye tedarik edilecek kitapları ücretsiz olarak okutmak amacı ile kurulmuştur. Bu müessesenin Türk ve İslam Cemaatine ait bir müessese olarak hizmet vereceği belirtilmektedir. Bu nizamnamede ayrıca “Konya Milli Kütüphanesi'nin meslek ve mesaisi, sırf ilim ve fennle masruftur” denilerek; ilim ve bilimin gelişimi için bu kütüphanenin kurulmaya çalışıldığı vurgulanmaktadır. Nizamnamede ayrıca, söz konusu kütüphanenin ahlak esaslarına uygun olan her türlü din ve millete ait ve her lisan yazılmış ve her mesleğe dair kitap, gazete, risalelerin, matbu eserlerin bu kütüphanede toplanması amacıyla kurulduğu ve bu kaynakların serbestçe herkesin istifadesine açık olduğu belirtilmektedir. Kütüphane, mensubu olduğu Türk milleti ve İslam cemiyetini lisan ve dinin esası olarak kabul eder.

Nizamnamenin önemli maddelerinden biri de kütüphanenin gelirleriyle ilgili olarak tanzim edilmiştir. Buna göre, idare-i hususiye-i vilayet ve belediye bütçelerinden her sene vaki olacak yardımla ve ahalinin bağışlarıyla ayrıca kütüphanenin menfaati için tertip edilecek çeşitli programlardan elde edilecek gelirler, tiyatro ve piyangolar ile bu kütüphanenin gelirlerinin sağlanacağı belirtilir. Daha sonra karşımıza çıkan “Suret-i İdare” başlığında kütüphanenin idare şekli üzerinde durulmaktadır.

Nizamnameye göre kütüphanenin heyet-i idare ve heyet-i ilmiye olmak üzere iki heyeti bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin yedi kişiden oluştuğu; ikincisinin ise adedi sınırsız olmak üzere ilim ve fen mütehasıslarından müteşekkil olduğu belirtilir. Heyet-i idare, kütüphane ve gelirlerin idaresinden sorumludur. Heyet-i ilmiye ise kütüphanenin mesai-i ilmiyesiyle meşgul olur. Heyet-i ilmiye görüşlerinin müzakerelerle kararlaştırıldığı belirtilir. Vazifeler heyet-i idarenin kabul ve tasdikine bırakılmıştır. Ayrıca kütüphane müessisleri İttihat ve Terakki Cemiyeti kütüphane heyetinden oluşmaktadır.

Bu nizamnamede kütüphanenin idaresiyle ilgili maddeler 27. maddeye kadar devam etmektedir. Son maddede, kütüphanenin gelirlerinin hiçbir sebeple birinci maddede zikredilen maksadın dışında, hiçbir amaçla kullanılmayacağı belirtilmektedir ve bu maddeyle nizamnamenin ilgili bölümü bitirilmiştir.

21 Bekir Şahin, *Konya'nın Kırk Kütüphanesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2017, s. 104.

22 akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 193.; “Konya Milli Kütüphanesi Nizamnamesi”, *Türk Sözü*, 26, 30 Temmuz; 2 Ağustos 1917.

Nizamnamenin 26. maddesi ilginçtir:

Kütüphaneyi yeniden tesis edecek surette fevkalade muavenet ve teberruatta bulunacak zevat-ı hamiyetsimata gazetelerle alenen beyan-ı teşekkür ve heyet-i idare ve ilmiyenin müttefikan vereceği kararla defter-i mahsusuna kayda ve isimleri müebbeden taziz ve tebrik ve icabı halinde resimleri kütüphanenin mevki-i ihtiramına vaz' edilecektir.

denilerek kütüphaneye bağışta bulunan şahıslara gösterilen ihtimam vurgulanmaktadır.²³

Nizamnamenin 27. maddesinden sonra “*Mevad-ı dahiliye ve inzibatiye*” başlığı ile kütüphanenin dahili işler ve düzeniyle ilgili maddeler gelmektedir. 28. maddede, kütüphanede bir kâtip ve sandık emininin bulunacağı ve bir hafız-ı kütüb ve bir hademe bulunacağı belirtilmektedir. Kâtip ve sandık emininin heyet-i idare azalarından biri olacağı ifade edilir. Hafız-ı kütüb ve hademe hariçten ücretle tedarik edilir. İcabı halinde “hademenin taaddüdü” heyet-i idare kararıyla gerçekleştirileceği söylenir. 29. madde de yine kâtip ve sandık emininin görevlerine tahsis edilmiştir.

Nizamnamenin 43. maddesi de ilginçtir: Bu maddede kütüphane kullanıcılarının hizmetten memnun kalmadıklarında ve beklenmedik bir durumla karşılaşmış olduklarında kütüphane müdürlüğüne şikâyet etme haklarına sahip oldukları belirtilir. Kütüphane okuyucularının, işleriyle meşgul oldukları esnada hafız-ı kütüb, müstahdem vesaireyle görüşmelerinin yasak olduğu belirtilir.

Kütüphanenin açık bulundurulmasıyla ilgili saatlere tahsis edilen 45. maddede ise bunların mevsimlere göre gazetelerde ahaliye duyurulacağı ve bu saatler haricinde hafız-ı kütüb ve hademelerin hizmet etmeyecekleri belirtilir.

Kütüphane dahilinde toplum adabına aykırı ve toplum geneline rahatsızlık verici hareketlerin, yerlere tükürmenin yasak olduğu ve heyet-i idarenin herhangi bir sebepten kütüphane kurallarına uymayanları kütüphaneye kabul etmeyeceği de nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Söz konusu nizamnamede, kütüphaneye aynen veya naklen muavenette bulunacakların hediyelerini müdür veya kâtime teslim etmelerini ve bunun karşılığında da makbuz talep etmelerinin gerektiği belirtilmektedir ve bundan sonra da kütüphane ile ilgili muhtelif maddeler sıralanmaktadır.

Nizamnamede, Konya Milli Kütüphanesi kuruluş tarihinin 1333 sene-i maliyesi Temmuz'unun üçüncü günü olduğu kaydedilir. Bu itibarla her sene Temmuz'un üçüncü günleri kütüphanede özel gün olarak kabul edilecektir. 3 Temmuz'da heyet-i idare, kütüphane salonunda genel bir kabul töreni yapar. Bidayet-i tesisinden itibaren her sene de yapılması istenmektedir.

Nizamnamenin maddelerinin uygulanmasıyla ilgili olarak karar yetkisinin kütüphane komisyonunda ve heyet-i idarede olduğu söylenir. Heyet-i idare düzenli aralıklarla görev değişikliği yapabilmek için içlerinden birini maaşsız bir şekilde müdürlük görevine atar. Müstahdem heyet-i idareye karşı sorumludur. Müdür-i umur kendi yetkilerinin dışındaki işleri

23 “Konya Milli Kütüphanesi Nizamnamesi”, *Türk Sözü*, 26, 30 Temmuz; 2 Ağustos 1917.

heyet-i idarenin kararıyla icra eder ve haberleşme ve sözleşmeleri heyet-i idare namına imza eder. Kütüphanenin işleyişine ve idare durumuna bağlı olan tesisat, satın almalar, inşaatlar yeniden memuriyet ihdası gibi işlerin icrası meclisin kararına bağlıdır. Kütüphanenin iç işleyişi ve müstahdemin görevlerini yerine getirip getirmediği kontrolü müdürün görevleri arasındadır. Bilumum senelik harcamalar heyet-i idareye karşı mesul olan müdür-i umur tarafından görülüp imza olunur. Müdürün yetişemediği durumlarda heyet-i idarenin de takdiriyle aynı görev yetkisine sahip başka bir yardımcı atanabilir.

Kütüphanenin kuruluş amacı, hizmet ilkeleri, yönetimi gibi konular bu nizamnamede açıklanmaktadır. Öte yandan bu kütüphanenin modern kütüphanecilik esaslarına göre gelişmesi, düzenlenen sosyal ve kültürel etkinlikler ile okuyucu, kütüphaneci ve çevre ilişkilerinin geliştirilmesi de nizamnamede öngörülen hükümler arasında yer almaktadır.²⁴

Konya İl Halk Kütüphanesinin temelini oluşturan Konya Milli Kütüphanesi için hazırlanan nizamname haricinde bize bu kütüphaneye alâkalı önemli bilgiler veren birtakım gazete haberleri ve makaleler de mevcuttur.

Konya Milli Kütüphanesinin kitap kaynağını, bütçe imkanları doğrultusunda satın alınanlarla birlikte geniş ölçüde yapıldığı belirlenen bağışlar oluşturmaktadır. Bu bağış kampanyasının başlatılıp sürdürülmesinde Türk Sözü gazetesinin de önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır.²⁵

Türk Sözü gazetesinin 18 Temmuz 1917 tarihinde yayımlanan “*Konya’da Faaliyet: Şehir Haberleri*” başlıklı haberine göre Necati Bey’e hitaben Refik Bey tarafından yazılmış olan bir mektupta kırk yedi adet kitabın kütüphaneye bağışlandığı belirtilmektedir.²⁶ Bu haber, Konya Milli Kütüphanesi Nizamnamesinin 26. maddesinde yer alan kütüphaneye herhangi bir bağışta bulunan kişilere gazetelerle açıkça teşekkür edileceği bilgisini doğrulamaktadır.

Tanin gazetesinin 14 Temmuz 1917 tarihli haberine göre de Konya’da milli kütüphanenin nihayet tesis edildiği Türk Sözü gazetesinde okunmaktadır ve tesisi için de Konya belediyesi tarafından yüz lira verildiği gibi her taraftan ibraz-ı muavenet edilmektedir şeklinde bilgiler aktarılmaktadır.²⁷

1915’te Konya Sanayi Mektebi müdürlüğüne atanan, kente kısa sürede ısındığını söyleyen ve bu arada Hamdizade Müderris Abdülkadir Efendi ile tanıştığı anlaşılan Osman Ferit, İleri (Konya) gazetesinde 17 Ekim 1919 tarihinde yayımlanan “*Konya’daki Milli Kütüphane ve Müze Ne Oldu?*” isimli makalesinde Abdülkadir Efendi’nin birtakım arkadaşlarıyla çalışarak pek kıymetli kitapları ve eski Türk eserlerini bir araya getirdiklerini söyler. Osman Ferit, dönemin valisinden bir iki yüz lira kadar yardım temin ederek bir buçuk sene müddetinde yaklaşık iki

24 Bekir Şahin, *Konya’nın Kırk Kütüphanesi*, s. 106.

25 *Age*, s. 107.

26 “Konya’da Faaliyet: Şehir Haberleri”, *Türk Sözü*, 18 Temmuz 1917; akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 196.

27 “Konyada Kütüphane”, *Tanin*, R. 14 Temmuz 1333 [M. 14 Temmuz 1917]; akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 195.

bin küsür cilt kitap topladıklarını dile getirmektedir. Kendisinin de Beyrut'tan bir hayli kitap gönderdiğini belirten Ferit, bu sayede Konya Milli Kütüphanesi ile müzesinin kurulduğu haberini vererek bundan duyduğu gurur ve sevinci aktarmaktadır. Ancak Ferit, bir süre sonra valilik yaptığı dönemde İbradali Cemal Bey'in verdiği bir emir ile müzenin kapatıldığı ve kütüphanedeki kitapların da arabalarla nakledilerek pazarlarda sattırıldığı, müessisi bulunan Abdülkadir Efendi'nin de tahte'l hıfz Bekir Ağa Bölüğüne sevk edildiği haberini aktararak bundan duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.²⁸

Konya ve İzmir haricinde tespit edilebildiği kadarıyla Trabzon ve Eskişehir gibi şehirlerde de çeşitli milli kütüphane tesis etme faaliyetlerinin bulunduğu dönemin gazete haberlerine yansımıştır. Eskişehir bölgesiyle ilgili çıkan kütüphane haberleri 1917 senesinde Tanin gazetesinde, Trabzon ile ilgili çıkan kütüphane haberleri ise 1921 ve 1924 senelerinde İstikbal (Trabzon) gazetesinde yayımlanmıştır.

6 Temmuz 1917 tarihli Tanin gazetesinde²⁹ Eskişehir'de umumi bir kütüphanenin tesisine başlandığı yazmaktadır. Kütüphanenin bir odası okuma salonu olarak ayrılmıştır. Bir gazete salonu, burada günlük Türkçe, Fransızca, Almanca gazetelerle, haftalık edebi, ictimai, fenni gazetelerin olduğu masalar mevcuttur. Ayrıca bir de tettebbu ve idare heyeti odaları bulunmaktadır. Kütüphanede medeniyet ve sanayii ilerlemesi hakkındaki resimlerle donatılmış bir teşhir camekanları mevcuttur. Haberde ilginç bir detay da göze çarpmaktadır. Kütüphane, maarif idaresine bağlı olarak hizmet verecek ve bir kadın kütüphaneci de bulundurulacaktır.

İstikbal (Trabzon) gazetesinin 3 Ocak 1921 tarihinde yayımlanan bir haberine göre Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, yaklaşık 1600 ciltlik kütb-ü nefiseden oluşan bir kütüphane tesis etmiştir. Bu kütüphaneye bağış yapan şahısların isimleri de bu haberde zikredilip teşekkürle şayan görülmüştür. Yine aynı gazetenin (İstikbal) 8 Eylül 1924 tarihli bir haberine göre ise Trabzon'da bir memleket kütüphanesi açılacağı duyurulmaktadır.³⁰

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti, siyasal programı kapsamında eğitim ve kültür sorunlarına da yer vermiş ve bu bağlamda toplumsal bir araç olarak gördüğü kütüphane kurumunu toplumun her kesiminin faydalanabileceği bir yapıya dönüştürme girişimlerinde bulunmuştur. İttihat ve Terakki, milli kütüphaneler oluşturma politikasını ve düşüncesini iktidarının ilk yıllarından itibaren hayata geçirerek bütün Osmanlı şehirlerinin önde gelen merkezlerine yaygınlaştırmak amacı gütmüş ve milli kütüphane adı altında bir dizi kütüphanenin kurulması için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerin sonucunda İzmir,

28 “Konya'daki Milli Kütüphane ve Müze Ne Oldu?”, *İleri (Konya)*, 17 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1919; akt. *Age.*, s. 198-199.

29 “Eskişehirde Faaliyet”, *Tanin*, R. 6 Temmuz 1333 [M. 6 Temmuz 1917]; akt. *Age.*, s. 191.

30 “Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kütüphanesi”, *İstikbal (Trabzon)*, R. 3 Kanun-ı Sani 1337 [M. 3 Ocak 1921]; “Trabzon Memleket Kütüphanesi”, *İstikbal (Trabzon)*, R. 8 Eylül 1340 [M. 8 Eylül 1924]; akt. Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, s. 220-221.

Konya, Trabzon, Eskişehir gibi önemli kent merkezlerinde ilk defa milli kütüphane adıyla kütüphaneler kurulmuştur. Bu faaliyet basına da intikal ederek 1910'lu yılların başından itibaren çeşitli basın organlarında milli kütüphanelere dair haberler yayınlanmıştır.

Bu çalışmada “*Tanin, Türk Sözü, Anadolu (İzmir), Ahenk, İleri (Konya) ve İstikbal (Trabzon)*” gazetelerinde yayımlanan haberlerden yola çıkılarak İzmir, Konya, Trabzon ve Eskişehir'deki milli kütüphane kurma teşebbüsleri incelenmiştir. Bu girişimlerden sadece İzmir'deki girişim başarılı olmuş; 1912 senesinde kurulan İzmir Milli Kütüphanesi günümüze kadar gelmiştir. 1916 senesinde Konya'da kurulan milli kütüphane şimdiki Konya İl Halk Kütüphanesinin temelini oluşturmuştur. Birtakım siyasi çekişmeler ve yeterli finansal imkânların sağlanamaması dolayısıyla Trabzon ve Eskişehir'de kurulmak istenen milli kütüphane projeleri ise nihayetlenilememiştir.

KAYNAKÇA

- Alp, Hayrünisa, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği (1923-1950)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Avcı, Müşerref, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017.
- Çavdar, Tuba, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Erünsal, İsmail E., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 3. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- "Eskişehirde Faaliyet", *Tanin*, R. 6 Temmuz 1333 [M. 6 Temmuz 1917].
- Güneş, Günver, "Mütareke ve İşgal Yıllarında İzmir Milli Kütüphanesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/31, (2015), s. 157-175.
- Gürlek, Ahmet, "İzmir Milli Kütüphane", *Anadolu Kütüphaneleri*, ed. Bülent Yılmaz, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2013, s. 341-361.
- Hanioğlu, M. Şükrü, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, (2001), s. 476-484.
- İlaydın, Hikmet, "Milli Kütüphane Meselesi Dolayısıyla", *Fikirler, İzmir Halkevi Kültür Dergisi*, 334, (1947), s. 1-5.
- Erkal İpek, Çiğdem, "Tarih İçinde İzmir Milli Kütüphanesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, I/3, (1993), s. 225-239.
- "Konya'da Faaliyet: Şehir Haberleri", *Türk Sözü*, 18 Temmuz 1917.
- "Konyada Kütüphane", *Tanin*, R. 14 Temmuz 1333 [M. 14 Temmuz 1917].
- "Konya Milli Kütüphanesi Nizamnamesi", *Türk Sözü*, 26, 30 Temmuz; 2 Ağustos 1917.
- "Konya'daki Milli Kütüphane ve Müze Ne Oldu?", *İleri (Konya)*, 17 Teşrin-i evvel [Ekim] 1919.
- "Kütüphane-i Milli İçün Piyango Tertib Olunuyor", *Ahenk*, 7 Eylül 1911.
- "Milli Kütüphaneye Doğru", *Tanin*, R. 4 Temmuz 1333 [M. 4 Temmuz 1917].
- Mülayim, Selçuk, "Osmanlı Kütüphanesi-i Umûmisi," *X. Orta çağ – Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan (3-6 Mayıs 2006) Bildiriler*, yay. haz. Muhammet Görür, T.C. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara 2009, s. 529-538.
- "Siyasiyyat: Milli Kütüphane", *Anadolu (İzmir)*, 2 Şubat 1912.
- Soysal, Özer, "XIX. ve XX. Yüzyıllar Osmanlı Siyasal Yaşamının Kütüphane Kurumunu Etkileyen İki Olgusu", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1113-1125.
- Soysal, Özer, *Türk Kütüphaneciliği Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, C. 3, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998.
- Şahin, Bekir, *Konya'nın Kırk Kütüphanesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2017.
- Şenalp, Leman, "Türkiye Milli Kütüphanesi", *Anadolu Kütüphaneleri*, ed. Bülent Yılmaz, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2013, s. 405-419.
- "Teşvik-i Maarif Cem'iyetinin Nizamname-i Esasisi", *Ahenk*, 12 Mayıs 1920 (1336).
- Türkmen, Hüseyin, "Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin Türk Kütüphanecilik Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul 12-15 Nisan 1999*, der. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, İstanbul 2001, s. 643-652.

“Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kütüphanesi”, *İstikbal (Trabzon)*, R. 3 Kanun-ı Sani 1337 [M. 3 Ocak 1921].

“Trabzon Memleket Kütüphanesi”, *İstikbal (Trabzon)*, R. 8 Eylül 1340 [M. 8 Eylül 1924].

Yılmaz, Bülent, “Türk Kütüphaneciliğinde Siyaset Ögesi”, *Kütüphaneciliğin Destanı: Uluslararası Sempozyumu 21-24 Ekim 2004, Ankara (Bildiriler)*, yay. haz. Sacit Aslantekin, Fahrettin Özdemirci, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih – Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara 2004.

THE NATIONAL LIBRARIES PROJECT IN THE FRAMEWORK OF THE CULTURAL POLICIES OF THE İTTİHAT AND TERAKKI AFTER THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA: İZMİR AND KONYA NATIONAL LIBRARIES

Nisa ÖKTEM*

A series of city libraries – which is called national libraries – were established by the Committee of Union and Progress for their librarianship activities. The first use of the national library as a concept belongs to the period of the İttihat and Terakki. The Committee of Union and Progress decided to establish a ‘national library’ at the 4th General Congress held in Thessaloniki in 1911 in order to make Turkish culture more dominant in Izmir against foreign people in terms of economy, art and culture. The idea of nationalism led the Committee of Union and Progress to using the ‘national’ word in the naming of the libraries as they wanted to establish them with this identity. In fact, the idea of establishing a national library outside of Istanbul was not limited to Izmir. The national libraries were needed for various reasons in a society and as a result of the need, in some cities of Anatolia, national libraries which do not have the quality of a “national library” but function as a public library, have begun to be established. These were established first in Izmir and Kayseri in 1912, then in Eskisehir and Konya in 1917, and then in Diyarbakir in 1918. The newspapers including these initiatives have been reviewed within the scope of this study.

An article in this regard was published in Anadolu (Izmir) newspaper, under the title of “Politics: The Services of the National Library-Community of Union and Progress.”. This article is important as one of the studies in which the concept of national library was expressed for the first time in the press and drew a lot of attention. In the article, it is said that the Committee of Union and Progress opened about 5000 schools within the framework of its cultural policies. In this article, the principles of an idea about the establishment of national libraries have been discussed. In the part of this article about libraries, libraries were emphasized as the center and source of science. The view of “the preservation of the facts revealed by the researchers through books and their transmission from generation to generation is only possible with libraries” has

---

* Research Assistant, Istanbul Medeniyet University, Department of Information and Records Management, Istanbul / Turkey, nisa.oktem@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7862-1788

been put forward. Another remarkable point in the article is the establishment of a library has been considered even in the smallest towns where the ancestors created many libraries.

Before the II Constitutional Monarchy, library policies were generally planned in Istanbul. There was a lack of a holistic policy regarding the establishment and development of libraries in Anatolia. The most important innovation brought by the Constitutional Monarchy in this area was the dissemination of the activity and idea of establishing a library outside the center of Istanbul to Anatolia. In this context, a similar attempt was made in Konya, especially in Izmir. A library with the title of “national” was planned to be established in this city as well. With the interest and help of the Governor Muammer, the “Konya National Library” was opened in 1916 in Konya Turkocagi. According to the “Konya National Library Regulations” published in the Turk Sozu newspaper on August 2, 1917, the Konya National Library was established with the aim of following the path followed by the public libraries in other schools, with the aim of making all the people who are eager for education read the books free of charge.

Apart from Konya and Izmir, as far as can be determined, it was reflected in the newspaper news of the period when various national libraries were established in cities such as Trabzon and Eskisehir. In the Tanin newspaper dated 6 July 1917, it is written that the establishment of a public library in Eskisehir has begun. One room of the library has been reserved as a reading room. There was a newspaper room, where there are tables with daily Turkish, French and German newspapers and weekly literary, social and scientific newspapers. There were also a board of directors and administrative committee rooms. The library news about Trabzon was published in the newspaper Istikbal (Trabzon) in 1921 and 1924.

In important city centers such as Izmir, Konya, Trabzon and Eskisehir, libraries were established with the name of national library for the first time, and according to the news in this context, it was determined that news about national libraries were published in various press organs since the beginning of the 1910s.

In this study, the attempts to establish a national library in Izmir, Konya, Trabzon and Eskisehir were examined based on the news published in the newspapers “Tanin, Turk Sozu, Anadolu (Izmir), Ahenk, Ileri (Konya) and Istikbal (Trabzon)”. Of these initiatives, only the one in Izmir was successful; Founded in 1912, the Izmir National Library has survived until today. The national library established in Konya in 1916 formed the basis of the current Konya Provincial Public Library. The national library projects to be established in Trabzon and Eskisehir could not be finalized due to some political conflicts and insufficient financial opportunities.